

між елементами утворення, так і їх конкуренції між собою, що є передумовою існування процесу розвитку.

Література

1. *Зубець М.В., Володін С.А.* Кластерний підхід інтеграції та інноваційно — інвестиційного розвитку АПК // Вісник аграрної науки. — 2009. — № 11. — С. 5—8.
2. *Резнік Н.П.* Основи формування та функціонування інтегрованих структур в АПК // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — № 6. — С. 3—6.
3. Посібник з кластерного розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.sme.ukraine-inform.org.ua
4. *Портер М.Е.* Конкуренція. — М.: Видавничий дім «Вільямс», 2005. — 608 с.
5. *Ковальова Ю.М., Алишева Н.В.* Проблеми на шляху розвитку і реалізації кластерного підходу в Україні // Наука й економіка. — 2008. — № 3 (11).

Стаття надійшла до редакції 17.03.2011 р.

УДК 635:21.631.15

О. В. Іщенко, здобувач,
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ ВІПРОДЖЕННЯ ВЕЛИКОТОВАРНОГО КАРТОПЛЯРСТВА

Показано роль, умови створення та забезпечення ефективного функціонування кластерної моделі організації картоплепродуктового підкомплексу.

Ключові слова: підкомплекс, кластер, великотоварне виробництво картоплі.

Показано роль, условия создания и обеспечение эффективного функционирования кластерной модели организации картофеля-продуктового подкомплекса.

Ключевые слова: подкомплекс, кластер, высокотоварное производство картофеля

The role, terms of creation and providing of the effective functioning of cluster model of organization of potato-food subcomplex are shown.

Key words: subcomplex, cluster, high-commodity production of potatoes.

За обсягами споживання та географічною поширеністю культура картоплі займає одне з провідних місць у структурі харчування населення України і в значній мірі використовується як

корм у тваринництві. Історичні, природно-кліматичні, регіональні і соціально-економічні умови України позначаються на специфіці формування ринку картоплі.

Незважаючи на важливе народногосподарське значення, зміни, які відбулися в структурі виробництва впродовж останніх двох десятиліть, ставлять під загрозу існування самої галузі картоплярства. Адже із розформуванням крупних господарств виробництво картоплі на індустріальній основі зазнало повного занепаду у всіх його ланках. Основні площі під культурою в Україні зосереджені в господарствах населення, які забезпечують близько 98 % загального обсягу її виробництва. Проте продуктивність такого виробництва вкрай обмежена і орієнтоване воно переважно на самозабезпечення домашніх господарств. Урожайність картоплі є низькою — 130—200 ц/га, що практично в 3—4 рази нижче від рівня у розвинутих країнах світу. Господарства населення не спроможні забезпечувати селекцію картоплі, насінництво, повноцінне застосування системи добрив та індустріальних технологій.

Україн актуальним залишається питання якості картоплі, особливо це стосується можливостей її промислової переробки. За сучасних умов виробництва майже повністю втрачено контроль за використанням засобів захисту рослин та мінеральних добрив, не проводиться сортооновлення та сортозаміна, відсутні можливості виявлення придатності картоплі до промислової переробки та безпечності вживання.

Проблемою надзвичайно важливої ваги залишається транспортування і зберігання картоплі. Колись потужна база картопле- і овочесховищ, яка була практично у кожному місті, занепадала. Держава дистанціювалась від забезпечення сільських картоплярів необхідною мінітехнікою, якісними та перевіреними засобами захисту картоплі. Все це перейшло до посередників, які диктують ціни у 2—3 рази вищі і не гарантують ніякої якості засобів.

Така ситуація у вітчизняному картоплярстві не може залишатись надалі, бо селяни обмежуються вирощуванням картоплі виключно для власних потреб, ще раз скорочуючи її площі та валове виробництво.

Забезпечити потреби в картоплі за рахунок власного виробництва (бо нині Україна вже імпортує і картоплю) можна за однієї умови — відродження високотоварного картоплярства в спеціалізованих на цій культурі господарствах і насамперед у традиційних картопляних зонах. А це потребує, в свою чергу, не лише усвідомлення такої потреби на місцях в регіонах, а опрацювання спеціальної державної програми відродження галузі.

Питання розвитку картоплярства, а також проблеми організації ефективного виробництва та збуту картоплі сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення досліджують Ю. Білан, Ю. Баранчук, В. Горкавий, Л. Ігнатенко, П. Киценко, В. Кононученко, В. Куценко, В. Макаренко, М. Мартинишин, Л. Мех, А. Погорілий, О. Положенець, П. Теслюк, Ю. Цимбалюк та ін. Однак багато питань функціонування картоплярства ще залишаються невирішеними. Зокрема, особливості організації виробництва картоплі та підвищення його ефективності за умов кластеризації галузі, а також формування інтегрованих систем у галузі.

З огляду на важливе практичне значення цих проблем і необхідність відродження товарного виробництва картоплі на інноваційних засадах проведене дослідження є актуальним.

В сучасних умовах слід звернути увагу на те, що основним напрямом агропромислової політики має бути інноваційна політика, яка здатна сформувати нове технологічне ядро для розвитку кластерної моделі виробництва, державно-приватного партнерства, реалізації пріоритетних проектів розвитку. Україна має дуже серйозний потенціал кластеризації, тобто сталого функціонування в системі взаємопов'язаних через кластери галузей, в т.ч. в машинобудуванні, приладобудуванні, хімічній, легкій промисловості, інформаційних технологій, розвитку АПК і харчової промисловості та в інших напрямках.

Світовий досвід свідчить, що формування кластерів — затратний процес, в якому приблизно половину фінансування бере на себе держава (за рахунок національного і регіональних бюджетів).

Можна виділити ряд переваг кластерної агропромислової політики для влади. В умовах кластеризації набагато краще використовується потенціал окремих регіонів і територій, посилюється партнерський діалог «бізнес — влада», диверсифікується регіональна економіка, зростає кількість платників податків і бази оподаткування, знижується залежність бюджету від окремих монопольних бізнес-формувань. За умов кластерного підходу більш повно використовується кадровий потенціал та інфраструктура території, з'являється доступ до досліджень та рекомендацій науково-дослідних установ, що дає змогу знизити витрати, отримати доступ до нових ринків. Регіони, які сформували кластери, отримують певні переваги. Кластери беруть на себе вирішення більшості соціальних проблем територій, вони спрямовані на покращення інфраструктури регіону, в якому працюють, забезпечують створення нових робочих місць.

Щоб вийти на режим функціонування кластерів в окремих регіонах, потрібно біля року спільних зусиль бізнесу, влади і науки. Для цього виявляють існуючі і потенційні кластери, пріоритетні напрями кластерних ініціатив, проводять ретельну оцінку вибраних кластерів, здійснюють розробку детальної програми дій по кожному кластеру.

Щоб повернути вітчизняне картоплярство в русло промислового виробництва, потрібно на рівні держави і регіонів опрацювати відповідну методика, складовими елементами якої має бути:

- відродження в регіонах систем державних закупівель картоплі на основі укладання з селянами договорів контрактації із зазначенням умов і зобов'язань сторін;

- здійснення системи заходів із зміцнення матеріально-технічної бази картоплярства — виробництво чи імпорт на пільгових засадах обладнання для картоплярства та контролювання засобів захисту картоплі, будівництва сучасних з регульованим середовищем картоплесховищ, фасувальних і пакувальних ліній, підприємств з виробництва картоплепродуктів;

- реанімація насінництва картоплі та забезпечення виробників сортовим елітним посадковим матеріалом;

- організація мережі оптових та роздрібних ринків для збуту великих і малих партій картоплі;

- зароджування системи мотивації для картоплярства як для великих спеціалізованих господарств, так і для населення шляхом надання пільгових кредитів, зустрічного продажу насіння, добрив, засобів захисту картоплі, інших ресурсів.

Здійснити систему таких заходів може тільки об'єднанням зусиль держави, виробників картоплі, її переробників і торгівлі із залученням інших фінансово потужних суб'єктів.

Йдеться про таку форму організації інтегрованого виробництва, заготівлі, переробки та реалізації картоплі і картоплепродуктів, якою є регіональний картоплепродуктовий кластер.

Якщо керуватись тим, що кластер являє собою концентрацію певних видів виробництв у межах визначеної території, то слід виходити з того, що компетенція з створення таких формувань має належати виключно державним обласним адміністраціям.

Такий підхід обумовлений наступним:

1. Кластерну організацію агропромислового виробництва слід пов'язувати не з якоюсь відокремленою галуззю, а з певною територією.

2. Саме в рамках територій (області, сукупності областей, природно-економічної зони) можна з достовірністю і доцільністю

максимально використати умови і сконцентрувати зусилля (інвестиції) на розвитку певного виду продукції, у виробництві якої стали помітні деструктивні зміни.

3. Оскільки картоплярство, як уже було показано раніше, опинилось перед фактом значного погіршення відтворювального процесу в галузі, саме через кластерну організацію міжгалузевих відносин можна поєднати зусилля науки, аграрного виробництва, переробки і реалізації картоплі відповідно до реальних потреб і можливостей кожного регіону (рис. 1).

4. У межах адміністративних територій склалась певна система формування продовольчого фонду картоплі та традиційні навички населення щодо її виробництва і споживання, що власне й має визначати структуру кластерної організації.

5. Сам процес формування кластерів не може і не повинен здійснюватись спонтанно і некеровано. Його зміст, функції та стратегічні цілі мають формуватись і визначатись державою в особі обласних адміністрацій.

Створення регіональних кластерів у картоплепродуктовому підкомплексі України потребує відповідної підготовчої роботи. На це слід наголосити особливо, бо до цього процесу можуть долучатись не тільки і не стільки традиційні партнери по агропромисловій інтеграції, а й інші суб'єкти підприємництва, наукові і торгівельні організації, певні фінансово-банківські структури, державні органи.

Насамперед, необхідно з'ясувати готовність таких суб'єктів господарювання до спільної дії, бо йдеться про поєднання певних ресурсів, а можливо й певних витрат на перших етапах діяльності. В усякому разі як постачальники ресурсів, так і виробники картоплі, її заготівельники і переробники, торгові організації, наукові установи мають усвідомлювати, що тимчасові втрати забезпечать відповідний синергійний ефект, що виллється не тільки у високу віддачу спільних інвестицій, а й у зростання виробництва якісної продукції, повнішого забезпечення потреб населення, скорочення розриву між виробництвом, переробкою, реалізацією та споживанням кінцевої продукції, підвищенням її якості та формуванням прийнятних цін.

За рахунок концентрації ресурсів, інвестицій та стратегічного менеджменту стане можливим максимально відмовитись від зусилля посередників у русі сировини, ресурсів, кінцевої продукції та грошових коштів, що також сприятиме досягненню такого важливого результату як ефект масштабу за рахунок об'єднаного, а не відокремленого виробництва в маркетинговому ланцюгу: вироб-

ництво картоплі — її заготівля — переробка (обробка) — реалізація. Це можна формалізувати у такі нерівності:

$$\begin{aligned} I_k &< I_v, \\ B_k &< B_v, \\ P_k &> P_v, \end{aligned}$$

де I_k , B_k , P_k — відповідно інвестиції, витрати і прибуток кластеру;
 I_v , B_v , P_v — відповідно інвестиції, витрати і прибуток відокремленого виробництва.

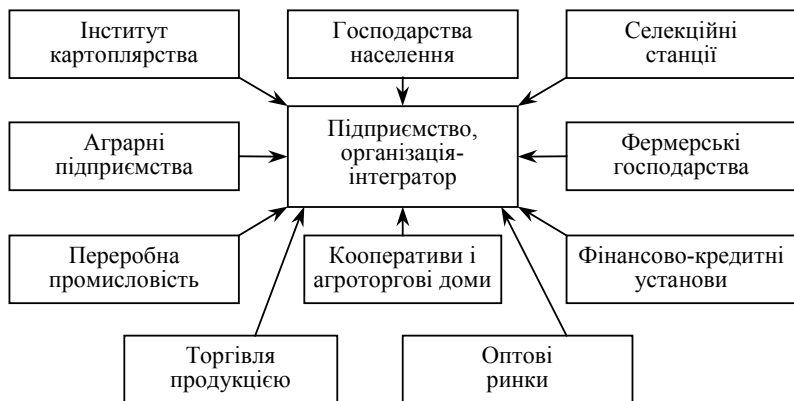

Рис.1. Модель галузевого міжрегіонального кластера в картоплепродуктовому підкомплексі України

Досить важливо також визначити місце і роль державних структур у створенні картоплепродуктових територіальних кластерів. Долучення до організації кластерів місцевих органів державної влади слід вважати певною запорукою в питаннях матеріально-технічного та кадрового забезпечення, реалізації продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, ефективного використання ринкової інфраструктури, розвитку дієвої системи маркетингу та логістики, відродження і зміцнення соціальної інфраструктури в сільській місцевості.

За участю державних структур можна здійснити глибокий і всебічний аналіз стану продуктової вертикалі в регіоні конкурентоспроможності продукції, а також об'єктивно обґрунтувати механізм міжгалузевих відносин, формування спільного (кластерного) капіталу, розподілу прибутку та компетенцій, створення необхідних економічних передумов для розширеного відтворення.

Відповідно до зональної спеціалізації, ґрунтово-кліматичних умов та інтенсивності вироджування картоплі пропонується створити в картоплярстві чотири кластерні моделі (табл. 1).

Таблиця 1

**КЛАСТЕРНІ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА
ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КАРТОПЛІ**

Моделі	Суть і призначення моделі	Ареал поширення моделі
I. Зона найменшого вироджування	Зона має найкращі умови для вирощування насіннєвої картоплі для інших областей України та самозабезпечення продовольчою картоплею.	Гірські й передгірні райони Закарпатської і Чернівецької областей
II. Зона слабого вироджування	У цій зоні доцільно максимально сконцентрувати виробництво як товарної так і насіннєвої картоплі. Враховуючи специфіку даної зони, тут слід розмістити переробні підприємства та потужні картоп-лесховища з можливістю перед-продажної обробки картоплі. Виробництво картоплі доцільно зосередити в господарствах із значними площами посадки. Зона спроможна сама забезпечитись насіннєвим матеріалом	Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська і Чернігівська області, а також північні райони Вінницької, Київської, Сумської та Хмельницької областей
III. Зона помірного вироджування	Самозабезпечення регіону продовольчою картоплею, реалізація лишків. Переробні підприємства створювати не доцільно	Полтавська і Черкаська області, південні райони Київської, Сумської, Хмельницької, Вінницької, північні райони Кіровоградської та Харківської областей
IV. Зона сильного вироджування	Самозабезпечення продовольчою картоплею, вирощування ранньої (молодої) картоплі для задоволення потреб міжрегіонального обміну. Створення оптового ринку для забезпечення картоплею промислових центрів	Запорізька, Донецька, Луганська, Одеська, Дніпропетровська, Миколаївська та Херсонська області, південні райони Кіровоградської та Харківської областей, Автономна Республіка Крим

Загальнооціночним критерієм доцільності та ефективності кластерної організації може бути зменшення собівартості продукції та підвищення її якості, створення реальних умов для формування об'єктивних цін на продукцію. Не слід забувати і про те, що завдяки кластерній організації стане можливим прискорений перехід у картоплепродуктовому підкомплексі на інноваційно-інвестиційну модель розвитку.

На нашу думку, кластерна організація картоплярства здатна забезпечити наступне:

1. Максимально використати генетичні можливості районованих сортів і довести їх урожайність до 300—400 ц/га. Саме такі

сортів мають підвищений вміст сухих речовин, придатні до механізованого вирощування, збирання і тривалого зберігання, протистояти забур'яненню та поганим природним умовам.

2. Створюються реальні умови для промислової переробки картоплі: окрім спиртової промисловості, картоплю стане можливим використати для виробництва напівфабрикатів, чіпсів, крохмалю, патоки. Досить зазначити, що завдяки підвищенню крохмалистості картоплі на 1 %, час технологічного проходу в промисловості скорочується на 20—25 %, а вихід сухого крохмалю з кожної тони зростає на 10 кг. А такими можливостями й характеризуються районовані вітчизняні сорти картоплі.

3. Створюються умови для значного збільшення переробки картоплі, особливо некондиційних бульб на базах зберігання та відходів громадського харчування, де здійснюється централізоване очищення і виробництво напівфабрикатів.

4. Глибока переробка картоплі дає можливість збільшити вихід продукції, яка характеризується високим ступенем готовності до споживання (заморожена гарнірна картопля, картопляна крупка і пластівці, чіпси, соломка та ін.). Відходи, які одержують при промисловій переробці, можуть використовуватись на корм у тваринництві.

5. Особливе значення в рамках регіональних кластерів картоплепродуктового підкомплексу матиме докорінне поліпшення міжгалузевих відносин за рахунок в першу чергу прямих зв'язків переробників і торгівлі з виробниками картоплі. Йдеться насамперед про створення агропромислових формувань з виробництва, зберігання, переробки і реалізації картоплепродуктів.

Крім цього, самі господарства можуть забезпечити первинну переробку (доробку) картоплі — її сортування, зберігання, контейнерні перевезення, мати цехи з виробництва сирого крохмалю, використовувати на місці відходи.

6. Організація агропромислових формувань картоплепродуктового спрямування може забезпечити значне скорочення розриву у просторі і в часі в усій цій продуктивній вертикалі, що прямо позначиться на якості та ціні продукції.

Незважаючи на те, що кластерні технології мають ряд переваг та перспективи розвитку, існують проблеми, які перешкоджають їх масштабному та ефективному використанню. До головних проблем учені відносять: недолік інформованості представників органів виконавчої влади і бізнесу у питаннях застосування кластерного підходу; відсутність державної політики, що забезпечує системний підхід та організацію взаємодії різноманітних рівнів виконавчої влади при реалізації кластерних проєктів і як наслідок — відсут-

ність організаційної та фінансової підтримки кластерних ініціатив; недостатня кількість підготовлених спеціалістів з питань кластерних організаційних технологій; відсутність ефективної методологічної бази, яка забезпечує застосування кластерних технологій.

Отже, кластерна форма інтеграції дає можливість об'єднати зусилля роздрібнених і великотоварних виробників картоплі, за рахунок інвестиційно-інноваційної діяльності відродити великотоварне виробництво картоплі, запровадити конкурентно-кооперативні взаємодії щодо виробництва та просування на ринок продукції картоплепродуктового підкомплексу.

Література

1. *Лукінов І.І, Саблук П.Т.* Про стратегію трансформування АПК та забезпечення продовольчої безпеки України // Економіка України. — 2000. — № 9. — С. 62—81.
2. Міністерство сільського господарства США [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.usda.gov/wps/portal/usdahome>.
3. *Хорунжий М.И.* Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники // Економіка АПК. — 2003. — № 6. — С. 146—152.
4. *Худавердієва В.А.* Проблеми продовольчої безпеки в Україні // Економіка АПК. — 2011. — № 3. — С. 23—27.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2011 р.

УДК: 631.1.011.1(447)

І. В. Казакова, аспірантка,
Харківський національний
аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

У статті висвітлено сучасний стан сільськогосподарського виробництва в Україні і розглянуто основні перспективи розвитку сільського господарства, визначено вітчизняними вченими й іноземними організаціями.

Ключові слова: валова продукція, темпи зростання виробництва, капіталізація аграрних компаній, конкурентоспроможні галузі

В статье освещается современное состояние сельскохозяйственного производства в Украине, и рассматриваются основные перспективы развития сельского хозяйства, обозначенные отечественными учеными и иностранными организациями.

Ключевые слова: валовая продукция, темпы роста производства, капитализация аграрных компаний, конкурентоспособные отрасли